

Overzicht

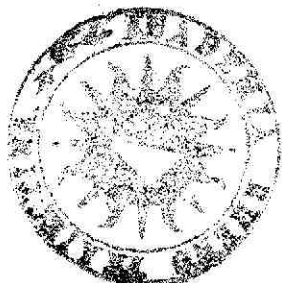
VAN DE

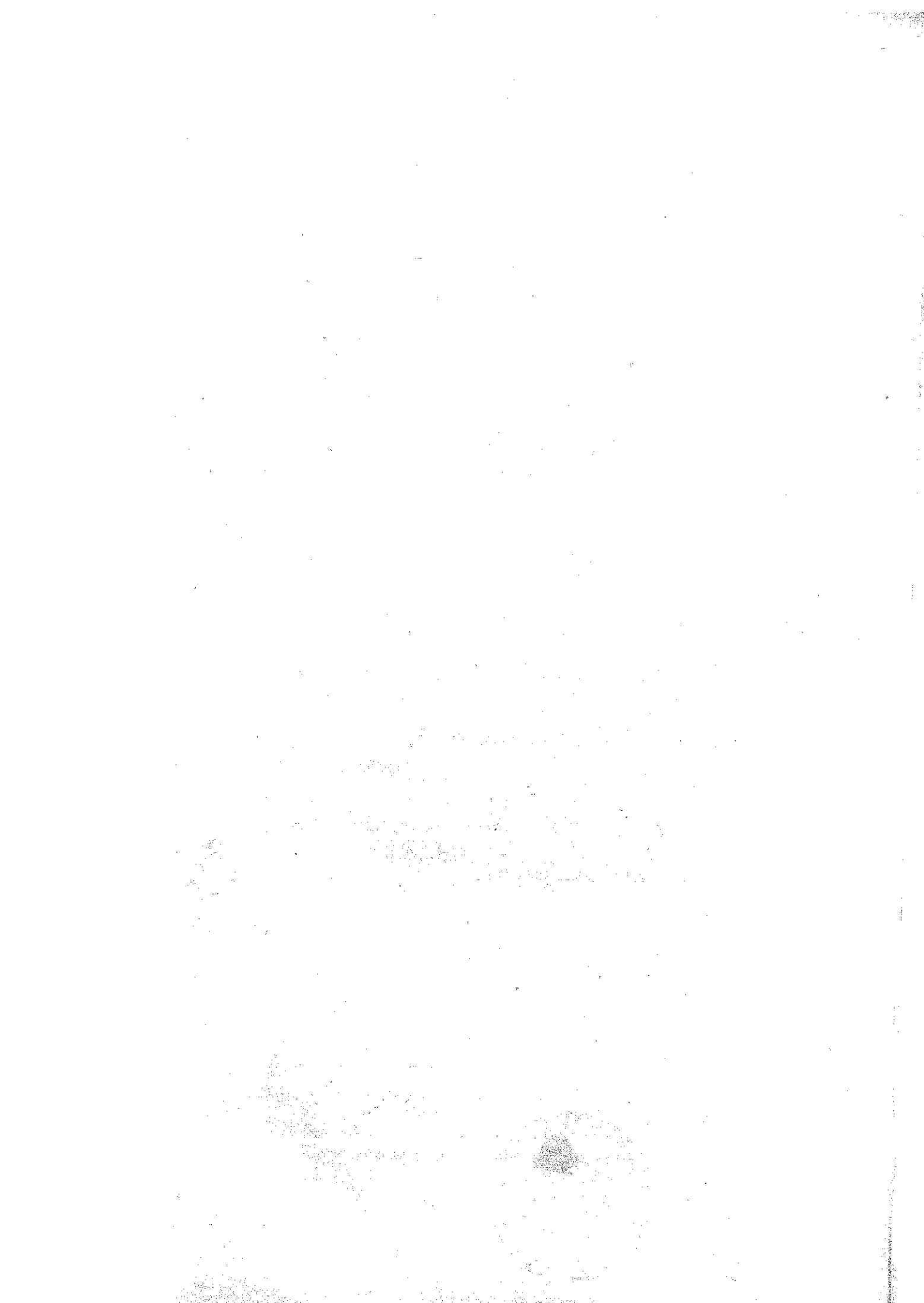
**VOORNAAMSTE VERRAAIJINGEN.
VERANDERINGEN EN VERBETERINGEN.**

WELKE, SEDERT DEN JARE 1820,

te **Strecht**

ZIJN DAARGESTELD.

Voorrede.

Algemeen is de overtuiging, dat de stad *Utrecht*, zoo wel in het uiterlijk aanzien als ten opzichte der innerlijke welvaart van den Burgerstaat, telken jare ten goede aanwint; maar is dit alles wel ooit onder één algemeen oogpunt gebragt, ter mogelijke beschouwing voor den weetgierigen en belangstellenden onder de inwoners en vreemden?

Deze vraag zal voorzeker ontkennend moeten worden beantwoord. Sedert het jaar 1820 hier wonende, en van den beginne af met lust bezielde, om de geschiedenis en den toestand van deze Stad en Provincie met zorg gade te slaan en te beschrijven, indien ik de gewenschte aanmoediging had erlangd, bevond ik mij onlangs bij een gesprek, over het bijzonder veelvuldige van de veranderingen ten goede, en werd toen opgewekt om van deze aanwinsten eene naauwkeurige aantekening te maken. Het duurde niet lang, of de verwondering over de veelheid en het belang van dit een en ander rees met den dag, en dit spoorde mij

aan, om dit overzicht, zoo mogelijk, tot één geheel te brengen.

Sedert heb ik de hoop opgevat, dat de mededeeling van hetzelfde den stadgenooten behagen zal, alsmede dat het misschien zal kunnen dienen tot vermeerdering der belangstelling in *Utrecht* bij elders wonehenden; en hierdoor rees bij mij het besef, dat ik dit stuk niet voor mij zelven mogt houden.

Met te meer lust besloot ik tot de uitgave, om dat in het volgend jaar een zeer wenschelijke tijd voor de Stad en Burgerij aanstaande is, te weten, die der viering van het tweede eeuwfeest der Hoogeschool, alhier in 1636 gesticht.

Met genoeg heeft men reeds vernomen, dat hetzelfde niet gelijk in 1736, in de maand Maart zal gehouden worden: het weder is alsdan doorgaans nog koud en guur; een ieder moet zich tegen de stuursche buijen met mantel of jas dekken, en alles neemt bovendien door gemis aan groen, bloemen en eetwaren, eene treurige gedaante aan. Het feest zal nu door de wijze beschikking van H. H. Curatoren, op voorstel van den Heer Burgemeester, gevierd worden in de maand Junij, en alzoo in den besten tijd van het jaar. Werd er, na het vieren van het eeuwfeest der Hoogeschool te Leiden, in Februarij van het jaar 1775, en alzoo in den nog guren winter gehouden, gezegd: » dat die wijduitgestrekte stad destijds *strijkvol* was, » hoe zal het hier te *Utrecht* zijn in het best van den zomer en in het hart van het land, vooral nu de lust om te reizen even zeer is toegenomen, als het gemak door de straatwegen enz. is bevorderd?

Wij zullen, wanneer het feest met lust en luister, met smaak en orde wordt gevierd, en met vermindering van die klippen, op welke men zich hier voorheen en vooral te Leijden in 1775 (*) gestooten heeft, en in de hoop, dat alle ingezetenen gulhartig met de Hooge Authoriteiten zullen willen medewerken, voorzeker eenen ongeziene toevloed van vreemden, en tevens ongekende winsten voor de Stad en Burgerij mogen verwachten.

In plaats van het stuk, gelijk mijn betoog over de mogelijke verbeteringen van Utrecht in 1826, hetwelk wel gelezen en geprezen, maar niet gekocht is, afzonderlijk te doen verschijnen, heb ik het meer dienstig geoordeeld, hetzelve te plaatsen in het *Tijdschrift voor Geschiedenis, Oudheden en Statistiek van Utrecht*, hetwelk bijzonderlijk dient om den tegenwoordigen zoowel als den alouden staat dier stad, door de statistieke berigten, zoo den inwoner als het algemeen te doen kennen.

Niets voor mijzelven begerende, zal er geene verdere voorafpraak noodig zijn. Vermits eene bloote opgave van zaken doorgaans door hare droogheid mishaagt, heb ik mij hier en daar het inweven van eene aanmerking, het mededeelen van eenen wensch en het geven van eenen wenk veroorloofd.

Utrecht den 26 Junij 1835.

JACOBUS SCHELTEMA.

(1) Men zie Wyttenbach, in *Vita Rhunkenii Opusc.* Tom. I. p. 68r.

OVERZIGT

VAN DE

VOORNAAMSTE VERFRAAIIJINGEN, VERANDERINGEN EN
VERBETERINGEN, WELKE, SEDERT DEN JARE
1820, TE UTRECHT ZIJN DAARGESTELD.

Duidelijkheids- en ordeshalve is het veld onzer
beschouwing in verschillende vakken verdeeld.

Ik zal:

1°. De veranderingen in de Rijksgebouwen en Rijks-
inrigtingen, en daarna:

2°. De Stedelijke gadeslaan.

Vervolgens zal ik:

3°. De veranderingen in de Kerken en Godshuizen
opgeven;

4°. Van de verrigtingen van bijzondere personen
en wat hiertoe behoort, gewagen;

5°. De aanwinst van de Volksmenigte opsporen;

6°. De vooruitzigten mededeelen, en

7°. Met de opgave van eenige wenschen eindigen.

Ik heb mij de eenvoudigheid ten regel voorge-
steld, en ben met waarheidsliefde zonder vleijerij te
werk gegaan.

Ik hoop alleen, dat het geheel met zoo veel genoe-
gen zal gelezen worden, als het met lust en ijver is
ten papiere gebragt.

I.

Rijksgebouwen en inrigtingen.

Paushuizen. Het eerst mag hier in aanmerking komen het huis of de residentie van den Heer Gouverneur dezer Provincie. Velen hebben nog het grootste der Paushuizen gekend (*), als een zeer aanzienlijk logement, en later als eene deftige woning. Het is thans geheel verbouwd, en er is eene groote rijk versierde zaal aan hetzelfde toegevoegd, niet alleen geschikt voor den ontvangst van genoodigden bij plegtige gelegenheden, maar ook tot de jaarlijksche vergadering van de H. H. Staten dezer Provincie.

Behalve de verbouwingen aan de westzijde in de straat achter St. Pieter, alwaar de stoep is weggenomen, en aan de stallingen, het koetshuis enz. aan de oostzijde van den tuin of middelplaats, is er aan de zuidzijde een groot gebouw gesticht, tusschen twee geknotte torens met twee Gothische poorten, voorzien van bijde zestig gelijke ramen. In dit gebouw zijn thans alle de bureaux voor de Provinciale inrigtingen enz. in ruimte, en tot genoegzaam waardiglijk geplaatst.

(*) Deze huizen zijn door ADRIAAN FEORISZON (later PÄUS ADRIAAN DEN VI.) gebouwd, toen hij nog Bisschop van Tortosa en Onderkoning van Spanje was, zoo men meent met het bepaalde oogmerk om dezelve voor eene Hoogeschool te doen dienen.

Uithoofde van zijne betrekking tot het kapittel van Salvator of Oud-Munster, is het beeld van den Heiland in den zuidergevel geplaatst.

Voorheen stond aldaar het huis van den Kastelein van den Bisschop van Luik, die destijds, gelijk andere Grooten, een gedeelte van het jaar te Utrecht, als zijnde het Parijs van het Noorden, doorbragt.

De Akademie. Het is hier de plaats niet, om de aanwinst en bloei der Hoogeschool sedert 1820 gade te slaan en op te geven; ik bepaal mij derhalve tot de gebouwen.

In het hoofdgebouw der Akademie is uiterlijk geene verandering gekomen; de twee poortjes, toegang verleerende naar het pand of het perk bij de Domkerk, zijn nog in denzelfden toestand als voor twee honderd jaren of vroeger.

De twee grootste Auditoria zijn onlangs tot ééne gehoorzaal of Auditorium voor het houden der Oratiën Promotiën enz., met aanzienlijke kosten en niet zonder smaak verbouwd; het geheel vordert als nog voorziening, en wel op eene gebiedende wijze. Elk vreemdeling, die naar de Akademie vraagt, als de steun en het sieraad van deze stad, en als eene der voornaamste zaken, welke zijne aandacht wekken, moet nu vergeefs naar een waardig gebouw zoeken (*). Bijna in alle plaatsen waar Hoogescholen (Universiteiten) zijn, is de tempel van Minerva als een der meest luisterrijke gebouwen bekend. De hoop is er, dat de gebouwen naast de Domkerk, en aan de oostzijde van het Munsterkerkhof, eenmaal zullen worden aangekocht en naar eisch vertimmerd, wanneer er niet alleen aan de Hoogeschool een waar-

(*) Wien moest het niet treffen, dat, toen voor weinige jaren de afbeelding der façade van het prachtig gebouw der Akademie te Gent, herwaarts was overgewaaid, alhier eene afbeelding werd gegeven van het westelijk poortje, met de zon met vijf stralen daarboven, en de deur en het vengster van het kroegje daarnaast. Zie *Utrechtsche studenten Almanak* voor 1830, pag. 104.

dig uiterlijk zal kunnen gegeven worden, maar ook de noodige ruimte zal komen voor de ontbrekende vertrekken tot de examens enz., en tevens, zoo ik hoop, tot de plaatsing en behoorlijke niteenzetting van het kabinet der Physische instrumenten, hetwelk aan de Akademie behoort, en misschien rijker is in nieuwe, onlangs uitgevondene instrumenten, dan eenige andere Hoogeschool of Corporatie in het Vaderland, vooral ook, omdat deze verzameling, boven de jaarlijksche toelage van Rijkswegen, bij voortdoring eene aanzienlijke aanwinst erlangt, uit het fonds van het bloeiend natuurkundig gezelschap alhier, en gestadig in waarde toeneemt.

In de andere, door de stad verspreide gebouwen, aan de Akademie behorende, als: het Astronomisch Observatorium (de sterretoren), het Chemisch Auditorium enz., zijn uiterlijk geene verbeteringen of verfraaijingen aangebragt.

De zalen voor de Bibliotheek zijn inwendig aanzienlijk aangevuld, en het gebruik der boeken is allezins, ook door de uitgave van den catalogus, gemakkelijker en aangenaam gemaakt.

De Hortus Botanicus heeft inwendig door de vermeerdering van planten en door het bouwen van nieuwe stookhuizen en kasten, groote veranderingen en verbeteringen ondergaan.

In het gebouw de Statenkamer, zijn de kabinetten of verzamelingen van de Hoogleeraren J. BLEULAND, N. C. DE FREMERIJ en TH. G. VAN LITH DE JEUDE geplaatst, welk alles thans door de geregelde inrigting der zalen, kasten, enz. een zeer belangrijk

musaeum voor de natuurlijke historie uitmaakt, en nog jaarlijks verrijkt wordt.

Bij hetzelfde is de rijke verzameling van præparaten in was, door den beroemden P. KONING vervaardigd, thans nog aanwezig.

Aan de Rijksgebouwen voor het Hoog militair Geregts-hof, voor H. H. Muntmeesters Generaal, en voor de Munt zelve, zijn geene uiterlijke veranderingen gekomen. In het gebouw der Munt hebben binnen de muren verscheidene verbouwingen plaats gevonden. De zware stoom-machiene, welke tot voor weinige jaren in een afgescheiden gebouw op het Vreeburg stond, is in de munt zelve gebragt, en nu wordt aldaar met werkkraft en spoed zoo veel geld gemunt, dat het billijk de verwondering van deskundigen wegdraagt. Dit Rijksgebouw wordt derhalve thans ook door het algemeen met bijzondere belangstelling bezocht en bezigtigd.

Als geheele nieuwe Rijksinrigtingen zijn sedert het jaar 1820 in of bij Utrecht gesticht:

1°. *Het groote Rijks Hospitaal.* Reeds in den jare 1822 is door Z. M. den Koning bepaald, dat de twee groote Geneeskundige inrigtingen, destijds te Leiden en te Leuven bestaande, voor de opkweeking der Elèves tot de Genees- en Heelkundige hulp bij de zee- en landmagt, te Utrecht zouden worden vereenigd. Vroeger waren reeds de gebouwen, welke voorheen met den naam van het Duitsche huis bekend waren, en aan de Teutonische Ridderorde, Balije Utrecht, behoorden, afgestaan, en naar eisch verbouwd. Sedert is achter dezelve een groot en breed ge-

bouw gesticht in drie verdiepingen. Wanneer de oude muur der stad aan de westzijde zal worden afgebroken, als dan zal er ook voor dit gebouw een ruim plein kunnen komen en aan alles een waardig aanzien worden gegeven. Na den opstand en afval der Belgen, is deze inrigting het voornaamste vereenigingspunt van de zieken en gekwetsten uit het geheele leger geworden, waarbij de groote kazerne, en het Leeuwenburg gashuis nog als hulphospitalen zijn aangenomen.

Met moeite wederhoud ik mij om breedvoerig uit te weiden in den lof van deze inrigting. Ongemeen groote diensten hebben de H. H. ALEXANDER Hoogleraar, en KERST, door hunnen ijver en kunde in dezen, aan de lijdende menschheid bewezen; aan den eersten was het oppertoezicht tot de interne, aan den laatsten tot de externe praktijk aanbevolen. Het is te wenschen, dat de geschiedenis van het voorgevallene in de hospitalen te Utrecht van 1830—1835, waardiglijk zal beschreven worden, wanneer voorzeker zeer veel tot lof van gemelde heeren, en van de heeren MOURIX KUIJPERS, QUARIN WILLEMIER en den directeur WESTENENG zal worden gezegd, en een voldoende bericht gegeven van het musaeum voor de Pathologische Anatomie, hetwelk, volgens de aan mij gegeven verzekering, hoogst belangrijk zoude zijn.

2. *De Vee-Artsenijsschool.* Deze in ons Vaderland geheel nieuwe inrigting, is geplaatst in het gebouw Gildestein, vroeger voor eene groote fabriek bij de Gildebrug gesticht, met inbevatting van de buitenplaats, Gildenburg en verscheidene andere gronden. Dezelve verdient thans met de bijgebouwen, waarin

verscheidene kabinetten, of verzamelingen van belangrijke zaken, de stallingen voor gezond en ziek vee enz. aanwezig zijn, de bijzondere opmerking van de vrienden des Vaderlands, die hetzelfde niet zullen verlaten, zonder aan de kunde, het oordeel en de vlijt van den Directeur, den Hoogleeraar A. NUMAN, eene dankbare hulde toe te brengen, voor de groote diensten aan den landbouw en de veeteelt, en met name aan de schapenteelt bewezen, omtrent welke laatste, onlangs aan 's mans verdiensten eene waardige hulde is toegebracht.

3. *Het Kabinet of Musaeum van Gereedschappen voor den Landbouw.* — Deze verzameling was reeds vóór jaren door den Hoogleeraar J. KOPS, commissaris voor — en zeer verdienstelijk jegens den landbouw, te Amsterdam begonnen en bijeengebragt, en was aldaar in een afzonderlijk huis in de Zwanenburgerstraat gevestigd; overtuigd dat deze inrigting te Utrecht ongelijk meer nut zoude te weeg brengen dan in de hoofdstad, heeft gemelde geleerde aan Z. M. den Koning het voorstel gedaan, om het geheele Kabinet herwaarts te brengen, en thans is alles waardiglijk geplaatst in eenige der vertrekken en zalen van het Paleis, door en voor Koning LODEWIJK gesticht. — Het geheel verdient thans de bewondering en de goedkeuring van vreemden en inboorlingen, en de verbetering aan de zijde van de Nieuwe gracht of Drift, versiert dit gedeelte van de stad.

Verder zijn nog van 's rijkswege de twee vestingwerken aan de wegen op Vechten en Houten, de sluis in den Vaartschen Rijn, de verwijding van de brug.

gen van buiten de Tolsteegpoort tot aan de roode brug, en de groote Sluis buiten de Waardpoort, bekostigd.

Hoe zeer dit alles wel niet moge dienen, noch opzettelijk is daargesteld tot bijzonder sieraad van de stad, is er echter veel geld aan besteed, en door het vertier, is de welvaart der burgerij bevorderd.

Eene belangrijke zaak is tevens het aanleggen van de straatwegen op Leiden, op Soestdijk, over Maartensdijk naar Hilversum en op Woudenberg, de verbetering aan dien naar de Vaart, en der wegen buiten de Wittevrouwen- en Tolsteegpoorten; dan of deze verbeteringen van rijks- of van stadswege zijn daargesteld, bleef ons onbekend; zij bestaan en geven veel voordeel, gemak en genoeg.

II.

Stedelijke Gebouwen en Inrigtingen.

Het Stadhuis. Dit prachtig gebouw is geplaatst op den grond van het voormalig Stadhuis, vroeger bekend met de namen van de huizen *Lichtenberg* en *Hazenberg*. Of het niet beter zoude zijn geweest om de verfraaijing van Utrecht met de stichting van zulk een kostbaar gebouw voor den luister der plaatselijke regering te eindigen dan daar mede aantevangen, als mede of er geen meer lof zoude verworven zijn, indien dit statelijk gebouw geplaatst ware op de Oostzijde van de Neude, op een geregeld vierkant aan het begin van de Voorstraat, tusschen de Sint Jans en Potterstraat, waar nu de bekende vijf huizen staan? zijn vragen, welke thans niet behoeven te worden

overwogen, als zijnde hierin niets te veranderen. Buiten allen twijfel zoude dit fraaije gebouw, wiens façade nu nergens naar eisch in haar geheel kan beschouwd worden, aldaar eene betere vertooning gemaakt hebben; de kosten en moeiten aan de voorloopige verhuizing verbonden, zouden zijn voorkomen, en de opstand en de grond van de huizen Lichtenberg en Hazenberg, het oude Stads-wijnhuis, en de bijgebouwen tot in de korte Minderbroederstraat, zouden waarschijnlijk bij verkoop tot koopmans- en burgerhuizen meer gelds hebben opgebracht, dan de opstand en de grond van de gemelde vijf huizen, en het applaneren van alles tot een geregeld vierkant, zouden hebben moeten kosten. Het gebouw staat er nu, en hetzelfde verdient allezins de goedkeuring van deskundigen, door een fraai en regelmatig uiterlijk, en door eene geschikte verdeeling tot een nuttig gebruik.

Het is te wenschen, dat de belendende gebouwen tot in de korte Minderbroederstraat, eerlang in eenen staat zullen worden gebragt, welke met het hoofdgebouw overeenkomen, ten minste zoo veel niet verschillen als thans; het geheel zal als dan voorzeker aan de verdiensten van den Architect eenen blijvenden lof geven.

Over de wijze van het bouwen zonder stijgers is destijds veel gesproken, en het gebruik van de bewegelijke groote kraan of schalk, met een draaijend bovenstuk, waar door niet alleen de zwaarste steenen naar boven, maar ook op hunne plaats zijn gebragt, door den heer C. VERLOOP bewerkt, heeft veel goedkeuring verworven.

Door de zorg en de kunstliefde van den heer Burgemeester, is er een groot vertrek op het stadhuis ingerigt, om alles wat tot de geschiedenis en de oudheden van de stad en de provincie behoort, bij een te bewaren. — Deze verzameling is thans zeer aanzienlijk, en kan in het vervolg van te meer belang worden, wanneer, zoo als wij hopen en mogen verwachten, alle de Romeinsche oudheden, welke bij de begonnen vergravingen in het Castrum, of de burgt bij Vechten en elders gevonden zijn, aldaar waardiglijk zullen worden geplaatst.

De stichting van het nieuwe stadhuis heeft voor Utrecht nog eene aangename zijde, door dat het archief van de stad daardoor in de beste orde is gebragt. De heer archivarius W. A. BOERS is reeds vermet dit moeilijk werk gevorderd, en mag het hem gebeuren om hetzelfde ten einde te brengen, dan zal misschien geene andere stad eene betere inrigting van alles wat tot het archief behoort, aan de beoefenaars der geschiedenis doen kennen.

De begraafplaats. De belijders van de R. K. eeredienst hadden reeds vroeger een kerkhof of begraafplaats bij de kerk buiten de Wittevrouwenpoort. — Toen de Koning, na de verwoestende ziekte in 1826 te Groningen en elders, den lang gewenschten maatregel daarstelde, om begraafplaatsen aan te leggen buiten de steden of dorpen, heeft de regering van Utrecht hieraan dadelijk, zonder kosten te ontzien, met ijver voldaan.

Een groot stuk lands buiten de Tolsteegpoort aan den weg naar Houten gelegen, is hiertoe aangekocht, en met eene graft omringd; aan de zuidzijde is een

rond gebouw als een grafheuvel gesticht, omringd door grafkelders in drie rijen, hetwelk alles eene deftige vertooning oplevert; veel is er gedaan, om aan dit uitgestrekt veld een gepast aanzien te geven, door het beplanten met boomen, en wat dies meer zij.

Het naast gelegen huis *Soesbergen*, is met den tuin en de erve tot eene woning voor den opzigter van de begraafplaats aangekocht en verbouwd, en bij hetzelfde zijn verscheidene inrigtingen in het belang van dezelve.

De Willems-Kazerne. Eene der grootste ondernemingen van stadswege is het aanleggen en bouwen van deze groote kazerne voor de Infanterie van het garnizoen. Dezelve is gebouwd benoorden de Wittevrouwenpoort, alwaar de overgeblevene muurwerken van de oude Abdij, een toren en verscheidene huizen, de wal of de muur van de stad zijn weggebroken.

Eene naauwkeurige beschrijving van deze kazerne met eene afbeelding versierd, is bij den uitgever dezes in het licht verschenen, en er behoeft derhalve niets meer deswege gezegd te worden.

Te wenschen is het, dat er ook eerlang eene groote en goede kazerne voor de Kavallerij, met stallingen, hooi- en stroozolders, manege enz., zal gebouwd worden.

In het plan van den heer ZOCHEER was er voorgedragen, om deze Kazerne te stichten bezuiden de fabrieken der H. H. CASIUS; misschien zoude, nu de lakmoesfabriek van den heer VAN WEEDE heeft opgehouden te bestaan, dezelve kunnen gesticht worden aan de stads gracht, van de noordelijke uitwatering van de

Nieuwe gracht af, tot aan de punt van het noordoostelijk Bolwerk.

De Scholen en zaken voor het Onderwijs.

Met bijzonderen lust ga ik over tot dit gedeelte van mijne beschouwing, als zijnde waarschijnlijk hier bij, alsmede door de verbetering der localen, veel nut gesticht.

Ik vermeen de verbeteringen in het onderwijs en het stichten van goede scholen, als van het grootste belang voor de maatschappij te moeten beschouwen, omdat men zich daarvan onberekenbaar vele goede vruchten mag beloven in de toekomst, en heb mij deswege vooral op volledigheid toegelegd.

De Latijnsche Scholen. In de geheele inrigting van het onderwijs op dezelve, is eene zeer heilzame verbetering daar gesteld, zoo dat elk der heeren leermeesters thans belast is geworden met een eigen vak van onderwijs; doch het is hier de plaats niet om het nuttige daarvan in het breede te betoogen.

Deze scholen waren ten minste sedert de Kerkhervorming geplaatst gebleven in een der gebouwen, welke voorheen behoorden aan het Hieronimus Klooster op de zijde van het Nonnensteegje, terwijl de overige dienden voor de woning van den Rector, Conrector en de Praeceptoren, alles bij of achter den hoogen muur of stadswal en in vele deelen nog overblijfsels dragende van het sombere en treurige der voormalige Kloosters.

Thans is in plaats van gemeld gebouw een goed en

deftig huis, op het Domskerkhof, voor deze scholen afgestaan, alwaar, wat het licht, de lucht en ruimte aangaat, niets te wenschen overblijft, terwijl ook dit lokaal ongelijk beter dan de vorige, in het midden der stad gelegen is.

Het oude Schoolgebouw is geheel weggebroken, en in plaats van het naauwe Nonnensteegje, ziet men nu aldaar eenen ruimen en luchtigen uitgang naar de wandelingen; de huizen van den Rector enz., zijn zoo fraai verbouwd, dat het Hieronijmus plein eene der fraaiste en vrolijkste plekken is geworden van de stad.

Fransche Scholen. De houders van drie van dezelve, — twee op de Nieuwe- en eene op de Kromme Nieuwe gracht, hebben alles in het werk gesteld, wat tot verbetering en verfraaijing strekken kan.

Sedert 1830 is er eene nieuwe school in de Boothstraat in een ruim lokaal opgericht, alwaar bij de vakken van onderwijs ook de meisjes in vrouwelijke handwerken onderrigt erlangen, en het Fransch tegelijk met het Nederduitsch wordt onderwezen.

De Kostscholen of instituten van opvoeding, als daar zijn, die op Oudwijk en in de Korte Nieuwstraat voor jongelingen, en op de Lange Nieuwstraat en in den Trans voor jonge dochters, zijn allen na 1820 opgericht.

Middelscholen in de Lange Nieuwstraat. De stedelijke Schoolkommissie heeft zich vooral verdienstelijk gemaakt door deze, geheel nieuwe inrigting in het belang der kleinere kinderen van welgestelde burgers.

In den jare 1822 is de eerste dezer scholen, destijds ook eenigzins met medewerking van het bloeiend Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen opgerigt, ten einde de leerwijze van den heer PRINSEN hier in werking te brengen. — Deze inrigting heeft zulke gezegende gevolgen gehad, dat er thans vier dergelijke scholen bestaan in de gebouwen, die weleer behoord hebben tot het Abraham Dole Klooster, in een groot huis, voorzien met eenen fraaijen tuin, van welke een nuttig gebruik wordt gemaakt, ter bevordering van de gezondheid der kinderen.

Twée dezer scholen dienen voor jongens, ééne voor meisjes, voor welke laatste een geheel afgescheiden vertrek gebouwd is: — op de vierde wordt ook de Fransche taal geleerd; allen dienen thans tot model-scholen, welke zoo ten opzichte der verbetering van de gebouwen, als tot een meerder en beter ontwikkeld onderwijs, ten voorbeelde dienen voor anderen, en den weldadigsten invloed op dezelve hebben uitgeoefend. — Zij staan onder het bijzonder toezigt van de zoo ijverige als kundige plaatselijke Schoolkommissie.

Stads Scholen. — Voorheen waren er vier stads of parochie scholen, maar deze waren in 1812 tot op twee verminderd.

In 1819 heeft de school bij de Nicolai-kerk eene vergrooting erlangd, waardoor dit lokaal destijds 150 leerlingen konde opnemen; tien jaren later is deze school met het woonhuis van den onderwijzer afgebroken en eene nieuwe gebouwd, welke thans voor geene der beste schoolgebouwen in ons vaderland behoeft onder te doen. — Op het laatste examen in 1835 bevatte die school ruim 400 kinderen.

De school op het Baurtkerkhof is door de zorg des onderwijzers en de belangstelling der regenten, in zulk eenen verbeterden toestand gebragt, dat alles wat tot orde en netheid dienen kan, hier aanwezig is, zoo zelfs, dat de vroegere inspecteur van het middelbaar en lager onderwijs, de heer VAN DEN ENDE, bij een schoolbezoek, hierover openlijk zijne te vredenheid betuigde.

Sedert 1816 werd nog zeker lokaal op het Bagijnenhof, hetwelk vroeger tot eene spinschool diende, tot eene derde stads-school ingerigt. Dezelve zal weldra vervangen worden door eene andere, welke over het Predikheeren-kerkhof gebouwd wordt op eene grootere schaal, en dit gedeelte der stad tot sieraad zal verstreken.

Diaconie Scholen. Daar zijn wel geene nieuwe scholen na 1820 gesticht, doch in de thans bestaande drie, zijn sedert, zeer belangrijke verbeteringen en verfraaijingen gekomen, vooral die aan het boven- en benedeneinde der stad, welke lokalen in 1829 door geheel nieuwe, uit vrijwillige giften der Ned. Herv. Gemeente, vervangen zijn. Dezelve bevatten nu een aantal van ruim 1200 leerlingen.

De Roomsche School. Een even gunstig bericht ontving ik van deze, welke uit vrijwillige giften der Gemeente onderhouden, weinig tijds voor 1820 gesticht en met eenen zeer bekwamen onderwijzer voorzien is, en niet alleen in eenen goeden staat blijft, maar ook gestadig alles ondervindt wat tot verbetering kan dienen.

Scholen in de Godshuizen. Ook in dezen is het niet bij het oude gebleven. In het Burgerweeshuis

is in 1827 het school-lokaal verbouwd en met nieuwe schoolmeubelen voorzien.

In het Ambachts-kinderhuis is hetzelfde gebeurd; een der vertrekken is in 1830 tot eene school herbouwd, hetwelk zich in alles gunstig onderscheidt; het schoollokaal in het Roomsche Weeshuis heeft bij de verplaatsing in 1834, eene aanzienlijke verbetering erlangd; een geheel nieuw vertrek dient tot het geven van onderwijs.

Bijzondere of eigen Scholen. Verscheidene van dezelve zijn sedert 1820 tot stand gebragt of in lokaliteit verbeterd.

Het valt moeilijk al deze verbeteringen op te geven. Die op de Runnebaan, in de poort van het Hof, (1832) verdient even als zoo vele anderen, loffelijke vermelding; aldaar wordt door eenen Roomsch Katholijken onderwijzer aan de kinderen van gegoede Roomschgezinden gelegenheid gegeven, tot het ontvangen van onderwijs.

Buiten de Waardpoort is de aldaar gevestigde school, in het begin dezes jaars in een ander lokaal verplaatst, hetwelk voor die school eene aanzienlijke verbetering is.

Ik vermeen hierbij te mogen voegen, dat men als nog geenszins stil staat op den begonnen weg. Onlangs zag ik zelf, hoe een der wijkmeesters bij alle huisgezinnen in Abstede onderzocht, of er ook kinderen waren die nog niet ter school gingen, en alzoo dunkt mij is er alle hoop, dat men nog meer scholen in de buitenwijken zal oprigten, hetwelk vooral noodig zoude zijn bij de toenemende volksmenigte aldaar.

Ik zoude nog van vele gunstige gelegenheden voor

het belang, het genoegen, en de eer van de onderwijzers van rijkswege, van wege de stad, en van het Departement der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, zoo voor het onderwijzers gezelschap, als door den toegang te bezorgen tot alle vakken van onderwijs enz. kunnen opgeven, indien ik niet vreezen moest te wijdloopig te zullen worden.

Eindelijk meen ik nog bij deze afdeeling, van het vermeerderd en verbeterd onderwijs in andere vakken te mogen gewagen.

Reeds in den jare 1819 zijn de vertrekken boven de Stadswaag tot het geven van onderwijs in de teekenis- en bouwkunde, vertimmerd, en in 1821 zijn de werkzaamheden ten dezen einde begonnen; sedert dien tijd zijn er nog vele verbeteringen in de onderscheidene lokalen en tot de wijdere strekking van het onderwijs tot stand gebracht. Voor de teekenkunst in het algemeen zijn onlangs zeer nuttige veranderingen daargesteld door het Genootschap kunstliefde; door deszelfs zorg wordt er hier naar het gekleed model geteekend en geregeld kunstbeschouwingen gehouden. Jaarlijks worden er tot verdere aanmoediging, aan de meest gevorderde leeringen aanzienlijke prijzen uitgereikt.

Het stedelijk bestuur heeft ook de beoefening van de muziek (speel- en zangkunst) met ernst ter harte genomen. — Daar is een goed lokaal, voor het onderwijs in dezen door eenen zeer bekwamen meester, op het stadhuis ingeruimd, en er is geen de minste bepaling, wie van dit onderwijs gebruik zoude kunnen maken, of niet; alles is zoo ruim gesteld als men

wenschen kan. De openbare proeven welke door de leerlingen in 1834 en 1835 zijn gegeven, hebben voldoende bewezen hoe groot de vorderingen der meesten waren.

Zoo wel hierdoor, als door den toenemenden lust voor de muziek in het algemeen in Utrecht, alwaar ook een departement of afdeeling van de Maatschappij tot bevordering der Toonkunst gevestigd werd, is er alle reden tot hoop, ja de zekerheid dat er door de gelukkige uitvoering van schoone muziekstukken, door Utrechtsche meesters, liefhebbers, jonge zangers en zangeressen, bij het bezit van eenen zeer bekwamen directeur en componist, den heer KURF-RATH, een bijzondere luister zal worden bijgezet aan de groote feesten in 1836.

Verrigtingen voor de gezondheid en het genoeg der Ingezetenen.

Van de veranderingen voor de eerste, ten tijde van de cholera, zullen wij niet spreken; dit leed is voorbij gegaan; het is echter zeer mogelijk dat er nog wel iets goeds van zal zijn overgebleven. Liever spreken wij van de zaken, welke bevorderlijk zijn voor de gezondheid, en tevens kennelijk dienen voor het genoeg van allen; waaronder voorzeker eene der voornaamste is, het afbreken van een groot gedeelte van den ouden stadsmuur en wal. De stad is, zoo veel den noordelijken omtrek betreft, van den molen Rijn en Zon aan het paardenveld, tot aan den uitgang van de Nieuwe gracht bij de Plompentoren, en van de Wittevrouwenpoort tot

aan het bolwerk Zonnenburgh, geheel van gedaante veranderd. Op de kade aan de noordzijde van de stad, rijzen thans twee reeksen nieuwe, en, naar het uiterlijke ten minste, fraai gebouwde huizen; aan de oostzijde zijn geheele nieuwe wandelwegen aangelegd, wier wedergade, in fraaiheid en door de afwisseling van behagelijke gezigten met hoogten en laagten, onder en tusschen hoog geboomte en weelig plantsoen, misschien in of bij geene stad in Oud-Nederland bekend is, en welk alles aan den smaak, de kunde en het overleg van den aanlegger, den heer ZOCHER de grootste eere doet.

De beide bolwerken vóór het Bâgijnenhof en de Bre-gittestraat, zijn aan de stad gehecht; de Waardpoort en die, welke naar de Maliebaan leidde, zijn afgebroken. Wanneer men over de bruggen naar buiten gaat, ziet men geen minder nieuws en goeds. De geheele buitensingel is, overal waar geen straatweg bestond, in eenen kostbaren weg van verbrijzelde keijen, (Mac Adams weg) veranderd; de wallen zijn glooiende gemaakt; waar het noodig was, zijn dezelve met jonge boomen en heesters beplant; fraai zijn thans ook de plantadien op het west- en oosteinde van de Maliebaan, op welke laatste plaats een geheel veld, voorheen verwaarloosd, thans in een vrolijk lustterrein is herschapen.

Zoude men zich ook niet met de hoop op eene gelijke uitkomst mogen streelen, indien de regering besloot, ten opzichte van de Maliebaan, het voorbeeld van de H. H. Burgemeesters van Haarlem en Alkmaar te volgen, en deze baan met de vier reijen boomen

in te rigten, gelijk er met de groote dreeven of lanen in den Hout, bij beide gemelde steden, is gedaan? Wanneer de vloer of harde grond van leem en cement, in de eigenlijke baan sedert 1637 liggende, en van tijd tot tijd aangevuld, waardoor aldaar geen loover kan groeijen en het vallend regenwater niet door kan dringen, hetwelk nu naar de kanten afzjipelt, en de oude overjarige boomen, waarvan sommige hol zijn, en inwendig rottende, werden weggenomen, dan zoude naar het oordeel van deskundigen, de gezondheid der inwoners en wandelaars, zoo wel als het genoegen van allen bevorderd worden. De grond der gehele baan, welke bij de negentig schreden breed en 200 roeden lang is, zoude met voetpaden voor hen die den kortsten weg zoeken, en met Mac Adams of straatwegen voor de rijtuigen aan de beide zijden kunnen worden voorzien, en alsdan zoude het geheele binnenvak, met behoud van de nog goede en groeiende boomen, kunnen worden aangelegd tot eene bijzonder schoone en behagelijke wandeling, met afwisseling in hoogten en laagten, alles in overeenstemming te brengen met het nieuwe werk aan de oostzijde. Alle hoop zal er dan tevens zijn, dat bij de vermogende lieden de lust zal rijzen, om de bestaande gebouwen te verbeteren, vrolijker en luchtiger te maken en in de andere belendende erven nieuwe huizen te stichten, en buitenplaatsen aan te leggen.

*Andere Stedelijke inrigtingen en
Verbeteringen.*

Ik zoude in het breede kunnen uitweiden over

de veranderingen in velen, na den jare 1820 daargesteld, met name: over de verbeterde regeling der grenzen van deze gemeente; over het doen ophouden van de versnippering van dien grond in kleine gregten, waardoor de ingezetenen buiten de poorten voorheen wel eens eene stiefmoederlijke behandeling ondervonden; over de betere inrigtingen van de markten (*), van de straten, en de verlichting van dezelve; de verbetering van de wallen der grachten, door de oude muurtjes of rollagen door ijzeren leuninggen te doen vervangen; door het verwijden van eenige straten, met namen: van den uitgang der Donkere gaard, en den doorgang van de Voorstraat naar het Bagijnenplein; door den beteren aanleg van de straten in de voorsteden en van het jaagpad naar de Roode brug enz.

Dit alles is voorzeker te meer lofwaardig, omdat de stedelijke regering, door het ontstaan van de cholera, en, door de gevolgen van den afval der Belgen, voor de schutterij, enz. verplicht is geweest zeer groote, geheel onverwachte, kosten te besteden en uitgaven te doen.

III.

Kerken en Godshuizen.

Vermits het toezigt, het beheer en de bekostiging der verbetering van dezelve aan bijzondere collegien is toevertrouwd, vermeen ik dezelve afgescheiden, van de beschikking der stedelijke regering, te moeten beschouwen.

(*) Uitgezonderd de Ganzenmarkt: zoude de stallaadje met het dak, hetwelk aldaar staat, niet vóór Junij 1835 kunnen worden afgebroken?

De Kerken der Protestanten. De grootste verandering is gekomen aan en in de Domkerk. — De ruïnen en muren van het oude schip der kerk, na de verwoesting van dezelve in den jare 1674, tusschen het kruispand en den toren overgebleven, zijn niet alleen weggenomen, en de oppervlakte tot een plein gemaakt, maar de westelijke muur van gemeld kruispand is tevens aanzienlijk verbeterd. — Het voorgebouw in de Gothische smaak, dienende voor den hoofdingang der Kerk, maakt thans met de bijvertrekken eene goede vertooning. — Dit welstaande zal nog toenemen, wanneer de drie kapellen, voor welke bewaring na het verbod van het begraven in de kerken thans geene reden meer bestaat, zullen zijn weggenomen, en de geprojecteerde bijgebouwen, aan wederzijde daargesteld.

Van binnen is de verandering van de Kerk nog grooter; al het muurwerk en de gewelven zijn in eenen goeden staat gebragt, en in de groote oude Kerk zelve, is als het ware, eene geheele nieuwe voor de godsdienstoefening geschikt, gezet, met eenen deftigen preekstoel en doophek, met een geheel nieuw en fraai orgel, welk meesterstuk door den heer J. Bärz vervaardigd is, en met banken en gallerijen in het ronde, alles in eenen goeden smaak. Voorzeker is er thans in ons vaderland geen kerkgebouw, hetwelk zoo waardiglijk zoude kunnen dienen voor het groote dankfeest, en de plegtigheden in het volgende jaar te verwachten.

Van de andere Kerken der Protestanten is niets bijzonders te zeggen; in de St. Jacobs kerk is het

orgel met een voorstuk vergroot, onder hetwelk de zerk van het graf van HUBERT DUIFHUIS, waardiglijk geplaatst is.

In de St. Nicolaï Kerk is een klein gedenkteeken ter gedachtenis van den dichter BELLAMIJ door eenige Zeeuwsche studenten opgericht.

De St. Pieters Kerk is met eenen deftigen ingang voorzien, en in velen verbeterd; groote veranderingen mag men verwachten, nu er tot het behouden en het verbouwen der St. Jans Kerk besloten is, — er is alle hoop, dat dit gebouw eerlang dienen zal ter versiering van het zeer aanzienlijk omgelegen plein.

De Kerk der Lutherschen, is van binnen geheel verbeterd en smaakvol verfraaid.

Twee Kerken der Roomschegezinden, t. w. die in de Heerestraat en in de Walsteeg, zijn geheel van binnen vertimmerd en verbouwd. Eene is geheel nieuw gesticht, welke ook het uiterlijk heeft van eene Kerk te zijn, t. w. die der Augustiners in de Heerestraat.

De Kerken der Oud-Roomschen, Doopsgezinden en Remonstranten zijn in denzelfden toestand gebleven.

De Godshuizen zijn meest alle onveranderd gebleven, behalve het Krankzinnigenhuis.

Dit gebouw droeg naar het uitwendige in de straat aan de zuidzijde, en nog meer in het inwendige, vele, zeer vele blijken van den tijd der stichting in den jare 1467. — Hetzelve is thans geheel veranderd, uitgebreid, en met eenen tuin en speelplaats voorzien; alles vertoont zich aan de oost- en zuid-

zijde als geheel naar eisch gebouwd, en wat het groote oogmerk dezer stichting betreft, zoo is thans alles zoodanig ingerigt, dat dit geheel, zoowel als de zorg voor de bewaring, hulp, geneezing enz. der ongelukkigen, de hoogste eer doet aan de heeren commissarissen, en aan de geneesheeren, den hoogleeraar J. L. C. SCHRÖDER VAN DER KOLK en Dr. N. C. VISSCHER.

Naast dit gebouw is onlangs over het St. Nicolai kerkhof een zeer doelmatig huis gesticht voor de verouderde armen bij de diaconie der gereformeerde gemeente, die vroeger in bijzondere huizen ten kosten van dat collegie besteed werden.

Eene der nuttigste veranderingen is in Utrecht te weeg gebracht, met het Apostel Gasthuis in de Jufferstraat, thans verbouwd of veranderd tot een Ziekenhuis. — De fondsen van verscheidene gasthuizen zijn eerst bijeen gebracht, en hierdoor is men in staat geraakt, om dit uitgestrekte gebouw te stichten, hetwelk van te meer nut is, dewijl een gedeelte van hetzelfde is ingerigt tot het *Nosocomium Clinicum* ten dienste der studenten aan de Hoogeschool, die hierdoor eene betere gelegenheid hebben bekomen tot een praktisch onderwijs bij het krankbed.

Verder is nog een groot Godshuis gesticht voor de R. K. gemeente. Te voren werden de wezen verzorgd in een oud gebouw in de Donkerstraat; doch door de edelmoedige bijdragen van den heer PASTOOR J. G. DADELBEEK en de heer J. H. MOSCH, werd het vorig logement de Plaats Royaal, welke later tot Kazerne is gebruikt, aangekocht, en verder door de H. H. Regenten van het weeshuis, daartoe

door een aanzienlijk legaat, in staat gesteld, tot een uitgestrekt Weeshuis vertimmerd. De doelmatige inrigting inwendig, verstrekt tot eene bijzondere eer voor den architect, zoowel als het uitwendige, hetwelk de Minderbroederstraat versiert, terwijl het zich ook van achteren in de St. Annastraat, (Vuilsteege) in de breedte, in eene ordenlijke structuur vertoont. Wanneer de andere Kazerne, in deze straat, tot een bijzonder woonhuis zal zijn ingerigt, zal voorzeker de Minderbroederstraat eene der schoonste en aanzienlijkste der gansche stad zijn.

IV.

Inrigtingen van bijzondere personen.

Het zoude de verwondering wekken, dat deze blijken van bloei in het uiterlijke, van rijks- en stadswege en door andere corporatien daargesteld, geene gezegende gevolgen hadden op den ijver en vlijt van bijzondere personen in den burgerstaat. Bij het overzicht van dit een en ander zal men zich moeten verwonderen over het vele en uitgestrekte, en het is niet zonder schroom, dat wij van onze bevinding verslag doen, om dat men met den besten wil spoedig het een of ander voorbij ziet.

De Fabrieken. Voor zoo veel mij bekend is, heeft na 1820 geene fabriek van eenig aanbelang, alhier opgehouden te bestaan, behalve de lakmoesfabrieken van de heeren KOOPMAN en VAN WEEDE, en de zeepziederij van den heer SUYK. Eene andere van de heeren SCHUURMAN, staat thans buiten werking.

doch kan herleven; alle de overige fabrieken zijn niet alleen gebleven maar verscheidene zijn aanzienlijk uitgebreid, door gebruik te maken van de vorderingen der menschelijke kennis zoowel in werktuig- als scheikunde; zoo zijn er in de twee groote suikerraffinaderijen van Mevr. de wed. GOBIUS en c°. en den heer J. O. VAN BEEK en Zoon zeer aanzienlijke verbeteringen aangebragt, door dat in beiden het stelsel der verwarming van MEISNER gevolgd is. — De zijde-spinnerij van den heer W. MIDDELAND VAN RIJSSEL, wordt gestadig uitgebreid. Geen bedrijf heeft eene wijdere strekking erlangd dan de orgelmakerijen, welk keurig kunstbedrijf niet alleen winstgevend is voor de eigenaars, maar tevens een gewenscht bestaan aan vele werklieden verleent, ook door het gieten van tin en orgellood voor de pijpen enz.

Bij geen punt van mijn onderzoek heb ik mij meer verwonderd dan over het groot getal nieuwe fabrieken, en over de blijken van de eigene nijverheid van stadgenooten.

Op de volgende alphabetisch gestelde naamljst zullen waarschijnlijk nog wel eenigen zijn voorbij gegaan.

De wolspinnerij en snuifmolen van Mevr. de weduwe U. W. T. CAZIUS EN J. H. KRAAMWINKEL. Deze wordt gedreven door het water, in verband met het malen van de inlandsche cement. De wolspinnerij aldaar, wordt door nieuw uitgevondene machines bewerkt.

Het gebruik van den stoom tot de bereiding van geneesmiddelen, door den Apotheker C. M. VAN DIJK, bij wien, zoo wel als bij den Apotheker J. VIEL de vernuftig bedagte toestel te zien is.

De koperpletterij van de heeren H. DE HEDS en zoon; deze strekt zich uit aan de westzijde van het Vreeburg en met eene reeks gebouwen aan het water.

De loodwit- en platloodgieterij van den heer C. HOOGEVEEN.

De fabriek van extracten van de heeren A. P. MILIUS en comp.

De fabriek van laarsenschachten, welke beter en minder in prijs zouden zijn dan de Engelsche, van den heer G. J. REINDRE.

De fabriek van vuurvaste steenen van Mevr. de wed. ROSE.

Het groot gebouw in de Waard, voorheen voor eene lakenfabriek dienende, is thans door de H. H. SCHOBER en MODDERMAN, veranderd in eenen wolspinnerij, waarbij gevoegd zijn een houtzaag- en koornmolen, alle welke fabrieken door een en hetzelfde ijzeren waterrad in beweging gebragt worden, kunnende de houtzagerij ook alleen door de wind gedreven worden.

De heer MODDERMAN heeft tevens een octrooi gekregen, op een vernuftig uitgevonden werktuig hetwelk men eene *vijlbank* zoude kunnen noemen, waarop de zaag eenmaal gesteld zijnde, door eene voortgaande werking gescherpt wordt. — Aan een van deszelfs molens is door den heer C. VERLOOP de toestel aangebragt, waardoor de molen zich zelve op den wind kruit, alsmede de engelsche wicken waardoor vooral een ge-regelde loop der molen wordt onderhouden.

De fabriek van houtazijn, en het branden van houtskolen, door den heer J. SCHOTTELINK.

Die van vloeibaar bereide chloorkalk van den heer
H. E. SCHURMAN.

De ijzergieterij en fabriek van werktuigen, smederij enz., van den heer C. VERLOOP, die voor eenige jaren heeft uitgevonden eenen verbeterden vijzelmolen, welke bij iedere hoogte van het binnen- en buiten-water, en naar de gegevene windkracht, zoodanig kan geregeld worden, dat daaruit het meeste voordeel ontstaan moet. Onlangs is aan denzelfven octrooi verleend om dezen water-molen met een vervoerbaar of drijvend stoomwerktuig verbonden, zoodanig inrigten, dat dezelve naar elken polder kan verbragt worden.

De fabriek van beenzwart en verfwaren van den heer A. W. DE VISSER, die onlangs de concessie bekomen heeft om eene fabriek van engelsch loodwit, salpeter en zwavelzuur enz., op te rigten.

De fabriek van Brandspuiten van den heer J. L. DE WILDT, die onlangs van Rijkswege daarvoor octrooi heeft erlangd. Des mans inventieve geest verdient zoo wel als die van zijnen medewerker, ALOIS MILCH de kennismeming en belangstelling van deskundigen; hetwelk ik insgelijks vermeen te mogen zeggen, van den heer B. BUNTE, die thans ook tot verbetering van de Brandspuiten werkt.

De uitbreiding en vermeerdering van verscheidene reeds vroeger bestaande fabrieken en trafieken, als daar zijn de kaarsemakerijen, de stokerijen van liqueuren enz., gaan wij met stilzwijgen voorbij.

2°. *De Winkels.* In geen gedeelte der burgerlijke bedrijven zijn grootere veranderingen gekomen dan in de niterlijke en inwendige inrigting der winkels; vooral

heeft men zich toegelegd, om door verbouwing der voorpuijen, voorhuizen, winkelkasten enz. aan velen een fraaijer aanzien te geven, en bovendien zijn er verscheidene geheel nieuwe gekomen. Wie moet zich niet over den rijkdom, den luister en de smaak verwonderen van de winkels der H. H. DE HEUS, MASELAND, PEARSON, POLAK, SINKEL en anderen. Tevens bestaat nog de hoop, dat eerlang, een zeer groot en grootsch winkelhuis of Bazar door den heer SINKEL zal gesticht worden op den grond, waar het St. Barbara en Laurentii of Kranen-gasthuis en andere huizen, tusschen de Oude gracht en de Neude, zijn afgebroken.

3°. *De inrigtingen voor vermaak.* Dat de vermeerderde industrie ook ten deze werkzaam zoude zijn, was wel vooruit te zien, maar de verwachting is ook in velen overtroffen, door zeer belangrijke stichtingen.

De Schouwburg. Deze is een aanzienlijk gebouw van hout, hetwelk aan den bouwmeester eere doet; dezelve is ruim, en goed ingerigt, en van een fraai voorgebouw voorzien.

De groote zaal ter zijde van denzelfden, geschikt voor het houden van maaltijden, winter-concerten, kermis-vermaak enz.

De groote lusttuin van C. VAN LEEUWEN buiten de Wittevrouwenpoort, met gallerijen, een orkest enz., vooral ingerigt tot het houden van zomer-concerten, het afsteken van vuurwerken, enz.

Wij vermeenen onder deze rubriek nog te mogen brengen de Logementen en Koffijhuizen. Ongemeen

groote veranderingen zijn ten deze gekomen, niet alléén door de geheel nieuwe inrigting van het groot logement, het Hotel der Nederlanden, aan het St. Janskerkhof; maar ook door verbouwingen en uitbreidingen aan anderen om het Vreeburg, op de Oude gracht, aan de Ganzenmarkt, het Oudkerkhof, bij, en buiten de poorten enz.

De Koffijhuizen van TEN HAGE, KLANCK, LA HAIJE, zijn even zeer in luister toegenomen.

In dit een en ander zijn kennelijke blijken van den toenemenden welvaart te bemerken; misschien ook nog in het aanwinnend getal der stalhouders, en van meer bedrijven hier aan verknocht.

Eindelijk zoude ik hier de opgave moeten doen van de groote en veelvuldige bouwingen en verbouwingen door bijzondere personen, op eigene kosten ondernomen, maar het geven van eene voldoende lijst is in dezen zeer moeilijk zoo niet onmogelijk, want waar zijn de grenzen? Verscheidene geheel nieuwe huizen zijn gerezen aan de Voorstraat, vóór het plein der Akademische Bibliotheek, bij het Bagijnen Bolwerk, aan het uiteinde der Zonstraat en elders, en hoe vele huizen zijn door verbouwing geheel van gedaante veranderd? — eenige straten, met namen de Choorstraat, de Lijnmarkt, de Trans, de Zuilenstraat, de Heerenstraat, de Bregittestraat, de Keistraat en meer, zijn zoodanig verfraaid, dat een Utrechenaar, die deze straten sedert 15 jaren niet gezien had, wanneer hij er nu kwam, zich hoogelijk zoude moeten verwonderen.

Mij is verder nog bijzonder in het oog gevallen,

hoeveel er buiten de stad aan Singels, Baan, en de wandelingen gebouwd is. Zonder nu van verschillende goede, geheel nieuwe woningen aan de eerstgemelde, en in de voorsteden te gewagen, noem ik alleen de stichtingen van de H. H. BRUIJN, J. H. CAZIUS, U. W. T. CAZIUS, DUMANS, S. J. M. VAN GEUNS; F. BARON VAN HECKEREN, A. OORTMAN, W. E. RAM, C. VAN VEERSEN EN J. A. P. DE VREE.

Bloei doet bouwen, en Bouwen doet bloeijen.
zijn spreuken zoo waar als oud, en zoo ergens, worden beide thans te Utrecht met dadelijke blijken bewezen.

V.

Aanwinst der bevolking.

Ik behoef mij bij dit alles niet tot de aanwinst in gebouwen te bepalen, het toenemen der volksmenigte alhier is een nog sterker blijk van den aanwinnenden bloei van dezen burgerstaat.

In den jare 1821 beliep het getal der inwoners bij de volkstelling 34,384, en in 1834. 44,185.

Tusschen Januarij 1821 en December 1834, zijn er te Utrecht, 5495 menschen meer geboren dan gestorven (*). Deze aanwinst bestaat niet alleen door de uitbreiding der aanwezige huisgezinnen, maar vooral omdat vele huisgezinnen sedert 1820 van elders met hunne kapitalen, vermogens en industrie, herwaarts zijn gekomen; moeilijk is het om dit naauwkeurig op te sommen, maar wordt het niet buiten twijfel

(*) Men zie de Tabellen No. IV., bladz. 39, en No. XI, tegen over bladz. 228, 1^e deel, 1^e stuk, van dit Tijdschrift.

gesteld door de hooge prijzen der huizen? Zoodra er een goed pand te koop komt, zijn er vreedende gegadigden, en hiervan ziet men thans een afdoend bewijs, nu onlangs de Huizen van Mevrouwen VAN DIELEN, WALLAND EN MOLLERUS, door de H. H. OOSTER, GRAVE VAN STYRUM, EN CRAEYVANGER, elders wonende, gekocht zijn voor *f* 75,000.

De lijst der groote huizen, welke thans door renteniers, die na 1820 zich geheel vrijwillig hier hebben gevestigd, zoude de verwondering van velen wekken. Het getal van dezulken, die door roeping als ambtenaren, hoogleeraars, doctoren en kunstenaars, of door huwelijken herwaarts zijn gekomen, is insgelijks zeer groot.

VI.

Vooruitzichten.

Bij dit laatste punt van mijne overweging zal ik vooraf eenigzins moeten nagaan, of er vrees van vermindering, dan wel hoop op de beklijving en de vermeerdering van al dit goede bestaat. Met volkomene gerustheid durf ik het laatste staande houden; de natuurlijke voordeelen der ligging van Utrecht, in het hart van het land, met rijke en fraaije environs en verschil van gronden, aan het voorname vereenigingspunt van vaarten en wegen, de gezonde lucht, het voortreffelijk water en de weelde van het groeiend rijk, kunnen niet weggenomen worden, maar de bijkomende voordeelen, met name het aanwezig zijn van kerken voor alle gezindheden, de bloei der wetenschappen en kunsten, de Akademie en Bibliotheek, de gelegenheid tot onderwijs in alle vakken van kennis,

het bestaan van alle bekende nuttige en aangename inrigtingen, de vrije leefwijze voor alle standen, de groote wereld zonder hof, de bloei van den koophandel en der fabrieken, de voordeelen der jaarmarkt (de kermis), der paardenmarkten en weekmarkt, die der veren op vele steden en dorpen, ook van den aanvoer van alles in overvloed, onder eene welwillende en zorgende regering, eene waakzame policie, en bij gematigde stadsbelastingen, bevestigen deze hoop ten volle.

Ik durf nog verder gaan, en behoef niet alleen van hoop te spreken, ik zie nog verscheidene nieuwe steunsels van mijne verwachting.

Het is nu stellig door eene rijkswet bepaald, dat in deze stad een Hof van Justitie voor deze provincie zal gevestigd worden. Dit belooft aan de stad het verblijf en de vestiging van een aantal aanzienlijke huisgezinnen, ambtenaren, advocaten enz. — De aanstaande voordeelen van het bouwen van een geschikt lokaal, zijn insgelijks buiten twijfel. Zoude bij deze gelegenheid de wensch niet mogen geuit worden, om dit lokaal te zien stichten op de plaats, alwaar men gaarne het nieuwe Stadhuis zoude gezien hebben? Buiten allen twijfel zoude het tot een sieraad van de stad op dit groote plein verstreken; maar is het ook niet genoegzaam zeker, dat de opstand en de gronden aan de Nieuwstraat, in de Hamburgerstraat, en aan de Nieuwe gracht, voorheen aan het Hof van Justitie behoord hebbende, bij verkoop tot burger- en winkelhuizen meer geld zullen opbrengen, dan de inkoop der vijf huizen aan het begin van de Voorstraat en het applaneren van den grond tot een geregeld vierkant, zal kosten?

De Hamburgerstraat enz., eene der voornaamste straten in het midden van de stad, zoude als dan ook in velen winnen.

Heeft de afbraak van den wal en ouden muur aan de noord- en oostzijde van de stad, zoo wel voordeel als genoeg gegeven, hetzelve vermeen ik te mogen verwachten van de afbraak van den muur aan de westzijde, van het Vreeburg af tot aan de zoogenaamde halve kous. — Bijna overal zijn aldaar, behalve voor het plein der gewezen Mariekerk en het groote Rijks-Hospitaal, ledige gronden, of oude en slechte gebouwen, voor welke andere, nieuwe of betere huizen, langs eene breede kade of straat zullen kunnen gesticht worden. — Nog meer fraais en goeds vermeen ik mij te mogen beloven, wanneer de stedelijke regering zal kunnen overgaan, om het zuidelijk gedeelte van den ouden wal met de drie bolwerken en den gemelden uithoek benoorden Sterrenburg, doen slechten en gereed maken voor eene reeks aanzienlijke huizen. Eene beter gelegen, of aangename plek gronds, hoog en droog, met de heerlijkste uitzigten aan het water, zal voorzeker geene andere stad in ons vaderland kunnen opleveren.

Heeft de bouw van nieuwe huizen en hofsteden binnen en buiten de stad aan de wenschen van de ondernemers beantwoord, dan is er ook een genoegzame grond van hoop, dat dit voorbeeld zal gevolgd worden door andere rijke lieden.

Van de Bolwerken *Zonnenburg*, *Manenburg* en *Sterrenburg* zal voorzeker ook veel goeds te maken zijn; de hoop is niet verloren, dat dezelve a ge-

lijke vrolijke luthoven zullen kunnen veranderd worden; gelijk het Bolwerk, hetwelk bezuiden de Witte-vrouwenpoort gelegen is, en aan Mevrouw de Wed. GEBIUS behoort, het zij met, het zij zonder eene fabriek of trafiek. Buiten de stad zal het even min aan de gelegenheid ontbreken, om veel aangenaams en nuttigs daar te stellen.

Behalve dit alles blijf er naar mijne gedachten ook nog een belangrijk vooruitzicht voor de toenemende welvaart, en een blijvend sieraad van de stad, wanneer de groote tuinen of velden, thans het eigendom van de H. H. VAN LUNTEREN EN VAN LAERE, waar voorheen het Bisschopshof en de St. Mariekerk gestaan hebben, in goede erven werden verdeeld en verkocht, om daarop burger- en koopmanshuizen te bouwen.

Deze tuinen of velden liggen in het midden of neringrijkste gedeelte van de stad, vooral geschikt voor huizen met bovenwoningen en verhuurbare kamers, waaraan thans gebrek is. Mijne vroeger geuite wenschen, dat de gronden, ledig geworden door het sloopen van huizen in den Franschen tijd, weder bebouwd zullen worden, zijn reeds gedeeltelijk vervuld; de hoop is er tevens dat zulks ook op andere plaatsen, in de Boothstraat, op het noordeinde van de Nieuwe Gracht enz., zal gebeuren.

VII.

Wenschen.

Na het bijbrengen van zoo vele bewijzen ter verheuging en bemoediging, zal het mij wel vergund zijn, mijne verdere wenschen voor het belang van Utrecht, als nog te kennen te geven.

In het stuk over de verbeteringen van Utrecht, in den jare 1828 uitgegeven, ben ik zeer breedvoerig geweest om den treurigen toestand der woningen voor zulke werklieden, die door oppassendheid gaarne zouden willen vooruitgaan, en van het zoogenoemd gemeen, te doen kennen; ik heb destijds den nadeeligen invloed van dit een en ander op de zindelijkheid en de zedelijkheid der lagere standen betoogd. Ik zal dit betoog thans niet herhalen; voor de zindelijkheid moge er ten tijde van het bestaan der cholera eenige nuttige voorzieningen zijn genomen, maar over het algemeen zijn er weinige verbeteringen in de oude nauwe straten en stegen gemaakt, en ik vermeen als nog te mogen staande houden, dat er zeer weinige woningen in zulke straten zijn, in welke de gehuwde werklieden zindelijk, huisselijk en te vreden kunnen leven, en dit wel in eene stad alwaar het licht, de lucht en het water zoo goedkoop als goed zijn.

Van het groote plan van den heer ZOCHER, tot den bouw van zulke goede huizen buiten de stad, aan de westzijde, is nog niets in werking gebragt, en van het groot getal nieuwe woningen vóór en na 1826 om het paardenveld, op en onder den wal bij de Waard- en

Tolsteegpoorten, en tusschen den Springweg en den wal gebouwd, zijn reeds velen zoo erg vervallen, dat de berigten van het niet bewoonbare, en de voorzeggingen van den korten duur door den slegten aanleg, allezins bevestigd zijn.

Ik heb bij deze gelegenheid op nieuw aan den lust tot onderzoek toegegeven, en kan, en mag de aandoeningen van smart niet verbergen, welke ik ondervind, dat in zulke straten als den Achterweg, bij de Tolsteegpoort oostzijde, achter de St. Jacobskerk, in de Kreupelstraat, de Hollebild, enz. de toestand eer verergerd dan verbeterd is, en dat de wekelijksche huur van vele geringe huisjes en woningen nog is gerezen; van verschillende personen heb ik beklag gehoord, en er is thans geene mogelijkheid om binnen de stad betere woningen te bekomen, hoe gaarne eenigen zulks zouden willen beproeven.

Ik kan derhalve de behartiging van deze zaak niet te sterk aan de zorg en den ijver van allen die magt, geld, en invloed hebben, aanbevelen, en ik doe het met te meer lust, nu ik weet dat de aanwinst der volksmenigte vooral bestaat, door den toevloed van bekwame werklieden (timmerlieden, metselaars, schilders, enz.) bij welken de beschaving door het verbeterd onderwijs op de scholen in het algemeen, is toegenomen, en die alhier goede dagloonen kunnen verdienen: voor de vrees, dat hierdoor het getal der armen zoude toenemen, ziju geene gronden.

Het bemoedigen van ondernemende menschen, om betere woningen, in plaats van de oude, voor zulke werklieden te bouwen, door het toekennen van eene

premie per cents gewijze, welke te verhoogen is, wanneer zulk eene stichting geschiedt, met wegneming van slechte en oude huisjes, zal alzoo een dubbel nut doen, en is naar mijn oordeel geenszins eene zaak, welke de krachten zoude te boven gaan der stadsregering en van de vermogende medeburgers, die zich reeds tweemalen tot medewerking, bij den aanleg van de nieuwe huizen beoosten de Waardpoort, hebben genegen betoond.

Het geeft mij een bijzonder genoegen, te kunnen vermelden, dat door de H. H. VAN ZMBDEN den zoon, DE KRUIJFF, DE VISSER, en anderen, huizen buiten de Waardpoort voor werklieden zijn gesticht, welke ten voorbeelde kunnen verstreken. Ik zag onlangs aldaar bewoonbare huisjes met licht en lucht, voor gehuwde lieden, die tevreden waren, en aldaar 16, 18 tot 22 stuivers per week verwonen.

Hoe vele streken en plekken zijn er buiten de stad, welke geschikt zijn voor zulke woningen, als er aan het oosterstroompje zijn gebouwd, en ik meen dit voorbeeld, aan hen die in dezen kunnen en willen wèl doen, te mogen aanbevelen.

Bij het stellig betoog van dit hoog noodzakelijk, ja dringend punt ter voorziening, wil ik geenszins worden aangemerkt, als of ik de voorstellen van de aangename en nuttige zaken door den Heer ZOCHER, het Badhuis, de Slagthuizen enz. zoude afkeuren, verre van daar, ik beoog niets dan om het noodzakelijke niet aan het aangename en nuttige te zien achtergesteld.

Ik keur van ganscher harte verscheidene zijner voorstellen, om de gelegenheid tot vertier en beweging te

vermeerderen, b. v. het aanleggen van eene straat van de steenenbrug naar het oosterstroompje, ten volle goed, vooral omdat dit alles instemt, met hetgeen ik vroeger heb gezegd, over het belang van in den omtrek der stad, de rij- en wandelwegen te vermeerderen, t. w. door het aanleggen van eenen rijweg van *Oudwijk* naar *Marksland*, het verbeteren van de voetpaden in *Abstede* en achter *Bethlehem*, het niet ongebruikt laten van den ouden Amsterdamschen weg, den daalschen dijk enz.

Ik volhard derhalve bij al dit betoogde als *wenschelijk*, en vooral om de uitgangen van de stad voor de Smeesteeg, nevens de Catharijnestraat, en aan de beide uitgangen van de Nieuwe gracht, hetzij met bruggen voor voetgangers, hetzij met overhalen, of pontjes, gelijk bij de Marieplaats, en de Zonstraat te vermeerderen. Dit alles zal voorzeker na het geheel wegbreken van de oude wallen, Utrecht doen veranderen in eene opene bloeiende landstad, welke de vreemden, vooral Engelschen, zouden verkiezen, om hun verblijf te houden.

Dit een en ander zal nu genoeg zijn. Ik zal het bij mijne gevorderde jaren niet beleven, maar voed de hoop, dat bij een overzicht van den bloei der stad, in den jare 1850 te bewerken, de kennelijke slotsom der verbeteringen nog grooter zal zijn, dan de tegenwoordige over die van 1820 tot 1835.
